

Eörsi László A CSEPELI

FEGYVERES ELLENÁLLÁS, 1956

KRONOSZ KIADÓ
ÁLLAMBIZTONSÁGI SZOLGÁLATOK TÖRTÉNETI LEVÉLTÁRA
1956-OS INTÉZET ALAPÍTVÁNY

Eörsi László

A CSEPELI FEGYVERES ELLENÁLLÁS, 1956

EÖRSI LÁSZLÓ

A CSEPELI FEGYVERES ELLENÁLLÁS, 1956

Kronosz Kiadó
Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára
1956-os Intézet Alapítvány

Budapest, 2016

Jelen elektronikus kiadvány a Kronosz Kiadó, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára és az 1956-os Intézet Alapítvány gondozásában 2016-ban megjelent nyomtatott kötet változatlan kiadása

pdf ISBN 978-615-6027-13-9

Olvasószerkesztő: Szabadi Vera

Korrektúra: Szódy Macó és Radics Melinda

Könyvterv, tördelés, tipográfia: Garai-Édler Eszter

Borítóterv: Molnár Icsu István

© Eörsi László, 2016

© Kronosz Kiadó

© Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

© 1956-os Intézet Alapítvány

Kiadja a Kronosz Kiadó, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára és az 1956-os Intézet Alapítvány

Felelős kiadó a Kronosz Kiadó ügyvezetője, az ÁBTL főigazgatója és az 1956-os Intézet Alapítvány elnöke

TARTALOM

ELŐSZÓ	7
A KÖTET LEGFŐBB SZEREPLŐI.....	11
CSEPEL TÉRKÉPE.....	12
A FORRADALOM ELSŐ NAPJAI	14
A „kieg” ostroma	14
A pártközpont elfoglalása.....	21
A rendőrkapitányság elfoglalása	26
A királyerdei csoport	29
Kalamár József halála	31
Bordás András halála	37
Összecsapás a Csepel Művekben	39
Az „ancien régime” átmeneti győzelme ⁴³	
A CSEPELI NEMZETŐRSÉG.....	45
A nemzetőrség megalakulása.....	45
A nemzetőrség vezénylése.....	52
Nemzetőrségi nyomozó csoportok.....	56
Belső konfliktusok.....	60
A SZOVJET INTERVENCIÓ	62
A légvédelmi tüzérek csatlakozása	62
Előkészületek a nemzetőr-parancsnokságon.....	64
Harcok november 4-én.....	72
Harcok november 5-én.....	76
Harcok november 6-án.....	79
Harcok november 7-én.....	82
Harcok november 8-án.....	85
Harcok november 9-én.....	88
Az ellenállás megszűnése	91
A CSEPELI FELKELŐK ÉLETRAJZA.....	95
KOMMUNISTA ÁLDOZATOK CSEPELEN.....	159
KÉPCSARNOK	163
NÉVMUTATÓ	172
FORRÁSJEGYZÉK ÉS BIBLIOGRÁFIA	181

FÜGGELÉK.....	184
A csepeli felkelők, nemzetőrök névjegyzéke	185
A csepeli felkelők, nemzetőrök peradatai	204
A harcok XXI. kerületi áldozatai.....	210
A szovjet áldozatok.....	222
A RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE.....	223
SUMMARY	225

ELŐSZÓ

Kevés helyen éleződött ki annyira a helyzet az országban a forradalom első napjaiban, mint Csepelen, a „Vörös Csepelen”, amelynek hűségében talán leginkább megbízott a kommunista diktatúra. Mindhiába, pár nap múlva összeomlott a helyi hatalom, bázisaikat rövid időn belül elfoglalták a zsarnokságot végképp megeléglő tömegek. Bár az is tény, hogy a rendőrség nem lőtt a tömegbe, így a kapitányság ostroma vér nélkül zajlott le, ellentétben a „kieg” előtt történetekkel.

Ezt követően a felkelők különösen a városrész központját és a Királyerdőt vonták ellenőrzésük alá. A felkelők közössége itt nem olyan spontán módon jött létre, mint a főváros belső kerületeiben, mivel tagjaik közül sokan már régóta ismerték egymást. Sajnos a forrásokból a legtöbb esetben nem derül ki, milyen indítékokból vállalták a harcokkal járó súlyos kockázatot, s milyen ambíciók fűtötték vezetőiket.

E munkáskörzet megtartását – ahol az ország legnagyobb gyára is működött – a politikai és a katonai vezetés presztízskérdésnek tartotta, sehol sem összpontosított akkora erőket hatalma visszaszerzésére, mint itt. Győzelmük azonban pirruszinak bizonyult, mivel ekkor, október 28-án a politikai vezetés immár a tömegek jogos megmozdulásának értékelte az elmúlt napokat. Ekkor alakult meg e kerületben is a nemzetőrség, amely elsősorban a rend fenntartásában játszott szerepet.

Csepelhez fűződik a magyar szabadságharc igen fontos fejezete: egyike volt azoknak a körzeteknek, ahol a legelszántabb ellenállás folyt, mindvégig óriási nyomás alatt. A szabadságharc leverése után a kerületnek továbbra is kitüntetett szerep jutott a politikai ellenállásban, a munkástanácsok kiemelkedő szerepében, de erre a témakörre nem térünk ki.

A Csepelhez köthető 1956-os fegyveres események közül aligha lehet vitás, hogy a november 4–10. közötti harcok a legjelentősebbek. Ez leginkább két vezetőhöz köthető: Buri Istvánhoz, aki a forradalom ideje alatt mindvégig kiváló szervezőnek, parancsnoknak bizonyult, és aki végsőkig elkötelezett volt a magyar függetlenség kérdésében; Kőrösi Sándor főhadnagyhöz, aki a közeli légvédelmi üteg tisztjei közül egyedül állt ki a magyar szabadság ügyéért, és katonai szakértelmével döntő módon járult hozzá, hogy az ellenállók viszonylag sokáig tartották magukat. Természetesen ez mindkét oldalról súlyos áldozatokkal – a magyar oldalról főleg a lakosság soraiból – és a városrész lerombolásával járt. A novemberi harcokban magyar részről összesen 69-en haltak meg, míg a megszálló erők 15-20 főt vesztek.

A kádárista hatóságok állásfoglalását tükrözi például a Bali László vezette népbírószági tanács a „Szente Károly és társai” per ítéletében: „A jelen ügyben lefolytatott büntetőeljárás is teljes fényvel világított rá arra a körülményre, hogy kik voltak azok a személyek, akik a néphatalom ellen fogtak fegyvert, és annak megdöntése volt a fő céljuk. [...] A vezető szerepeket az osztályellenség

vitte. Ezekhez csatlakoztak a munkásosztály további ellenségei, úgy mint a lumpen és huligán elemek, továbbá osztályukat eláruló és azzal fegyverrel szembe forduló munkások. De kitűnt, hogy részt vettek olyan munkások is, akik az előbbieket befolyása alá kerültek, azok megtévesztő és hazug propagandája hatása alatt fogtak fegyver, illetve léptek fel a néphatalom ellen.”

Nyilván a pártvezetésnek nem volt könnyű megemészteni, hogy ennyire szembe fordult velük a „munkásosztály”, a résztvevők csak törpe kisebbsége volt korábban köztörvényes, bár az idősebb generációhoz tartozókat lehetett „osztályellenségnek” minősíteni, amennyiben a Horthy-rendszerben nem tartoztak a legnincstelenebbek közé.

Ugyanebből a szempontból érdemes látnunk a Vida Ferenc által vezetett népbírói tanács történelemszemléletét: „Ami e bűncselekmények társadalomveszélyességét illeti, a Legfelsőbb Bíróság szükségesnek tartja rámutatni, hogy az ellenforradalom alatt és után az ellenforradalmárok egyik döntő agitációs érve volt, hogy a munkásosztály az ő oldalukon harcol, és ezzel kapcsolatban számtalanszor hivatkoztak a munkásosztály fellegvárára, a csepeli »grófokra és bárókra«. Ebben a perben felvonultak a bíróság előtt azok a lumpenproletárok, bűnözők, züllött elemek, jampecok, akik meghatározó szerepet vittek a csepeli ellenforradalmi mozgalmakban, akik nemcsak Csepelen, hanem másutt is a munkásosztály becsületét sárba tiporták, legjobb fiait bestiálisan megölték, és azok is, akiket magukkal tudtak ragadni. Csepelt, a munkásosztályt nem ezek reprezentálják, hanem Kalamár és Kupper elvtársak, akiket galádul megöltek, azok a szilárd, elvű kommunisták, akik 1956. okt. 27-án megfutamították őket.”

A megtorlás során e körzetből 12 forradalmárt végeztek ki: Bódi Józsefet, Farkas Imrét, Horváth Istvánt, Major Ernőt, Nagy Józsefet, Schiff Jánost, Somogyi Tibort, Sente Istvánt, Sente Károlyt, Zsendovics Lászlót és két katonatisztet, Andi Józsefet és Kőrösi Sándort. Bódit, Farkast, Nagyot és Zsendovicsot elsősorban emberölésért vonták felelősségre, köztük Bódi és Zsendovics a függetlenségi harcból is kivette a részét. A két Szentét főleg a forradalom első szakaszában tanúsított „ellenforradalmi” magatartásáért érte a leszámolás, Somogyival szemben szovjetellenes harci tevékenysége, Majorral szemben nemzetőrségi főparancsnoki státusa miatt érezhettek ellenállhatatlan bosszúvágyat. Viszont Horváthot és Schiffet főleg fegyverrejtegetésért végezték ki, noha nagyon is részt vettek a szabadságharcban. Véleményem szerint Majorral és Farkassal szemben különösen megalapozatlan vádakkal hoztak halálos ítéletet. A fentebb említett Buri Istvánra és rajta kívül Sorn Károlyra távollétükben szabták ki a legsúlyosabb büntetést.

A súlyos börtönbüntetést elsősorban Andor György, Mártz József és Hanyec András szenvedte meg, akik még az 1963-as „nagy amnesztia” után sem szabadulhattak, csak 1972-ben, 1970-ben, illetve 1967-ben.

Sok esetben rejtély maradt, hogy a hatóságok miért nem indítottak eljárást számos fegyveres „ellenforradalmár” ellen, hiszen beszervezésükre sincs semmi jel. Jelesül: Bácskai György, Balogh György, Döbrenyi Imre,

Érsek László, Hágen Géza, Hódor István, Krasznovszki István, Mosbontner Ferenc, Péntek Imre, Seregély Benő, Szarvas Géza, Szűcs László. Ilyen tálnnyal eddig még nem találkoztam kutatásaim során.

A csepeli felkelők közül a belügyi adatok szerint 54-en, az én kutatásaim szerint viszont 71-en emigráltak.

A kötet első része a többségében csepeli civil fegyveresek kibontakozásának, rendfenntartásának és szabadságharcának történetét dolgozza fel, majd a résztvevők életrajza következik. A Forrásjegyzék és bibliográfia után a Függelékben ismertetjük a levéltári forrásokban szereplő forradalmárok legfőbb személyes adatait, a kádári megtorlást elszenvedők pertáblázatait, valamint a harcok áldozatainak névsorát.

Korábbi munkáimhoz hasonlóan (Ferencváros 1956, Corvinisták 1956, Széna tériek 1956, „Baross Köztársaság” 1956, Soroksár 1956, Pesterzsébet 1956, Kőbánya 1956) az eseménytörténet és az életrajzok feldolgozásához elsősorban a kádárista büntetőeljárások periratait használtam fel, mindekelőtt a kihallgatási, a tanúkihallgatási jegyzőkönyveket és az önvallomásokot. A rendőrségi jelentések, összefoglalók, a vádiratok és a bírósági ítéletek forrásértéke jóval csekélyebb, mivel nagymértékben eltorzítják az eredeti közléseket. Természetesen a periratok is kellő forráskritikát igényelnek.

Ám ezúttal is bebizonyosodott, hogy a periratok – az esetek döntő többségében – mennyivel tényyszerűbbek, mint az akár csak néhány hónappal későbbi saját elhatározásból született közlések. E tárgykörben három jelentős szereplőtől származó forrásunk van: Buri István és Értékes József 1957 márciusában az ENSZ „ötös bizottsága” előtt, Tóth Géza ausztriai emigrációjában, napló formájában nyilatkozott a forradalmi napokról. Mindhárman a súlyos valótlanságok egész tárházát építették be közléseikbe.

A témakörben megjelent opusok közül elsősorban a rendszerváltás utáni két kiadványt használtam fel, mindkettő Bolla Dezsőhöz kötődik. Az első a 40. évfordulón jelent meg, a második – amelyet Bárány Tibor is jegyez – éppen tíz évvel ezelőtt.

A résztvevők életútjáról igyekeztem a fontosabb adatokat összegyűjteni. Csak azok életrajzai szerepelnek a kötetben, akikről levéltári forrás áll rendelkezésünkre. Több fontos szereplőről kevés, vagy egymásnak ellentmondó adatokkal rendelkezünk. Az életrajzok sora további szociológiai feldolgozás nyersanyagaként is felfogható. A megtorlás történetére csak az életrajzok keretében térek ki, a retorzió részletes ismertetése újabb kötet témája lehetne.

Sok helyütt nemcsak az utcanevek, de maguk az utcák is megváltoztak 1956 óta, eltűntek, újak keletkeztek. A tanulmányban a korabeli elnevezéseket, akkori helyesírásukat használom. Az ország legnagyobb gyárának neve – amely gyakran előfordul a kötetben, különösen az Életrajzokban – többször változott. 1897–1950 között a Weiss Manfréd Acél- és Fémművek, 1950–1956 között a Rákosi Mátyás Vas- és Fémművek elnevezést kapta, de még 1956-ban Csepel Vas- és Fémművekre változtatták, egységesen Csepel Műveknek jelölöm.

A Kronosz Kiadónak és az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának köszönhetem, hogy e kötet megjelenhetett. Szabó Szabolcs országgyűlési képviselő, valamint a Fémalk Zrt. támogatta a kiadvány megjelenését.

Hálával tartozom a levéltárak és más iratórzó helyek munkatársainak, különösen Laczovics Erikának, Máté Katalinnak, Szabóné Sárgai Hajnalkának. Bolla Dezső Csepel helytörténeti ismeretei voltak nagy segítségemre. Ő bocsátotta rendelkezésemre az akkori felvételek túlnyomó többségét, amelyeket ezúton is megköszönök. A portréképek az ÁBTL, a BFL, a HL és a PIL gyűjteményéből valók, kivéve Märtz József, Schiff János és Somogyi Tibor fotóját, amelyeket Märtz Vivientől, Freili Józsefné Schiff Máriától, illetve Bolla Dezsőtől kaptam. Bollától tudom, hogy az eddig ismert Somogyi-kép téves, nem őt ábrázolja, az ebben a kötetben feltüntetett portré a valóságos. A felmerülő katonai kérdésekben pedig Marossy Endrével konzultáltam. Tőle kaptam az elesett szovjet katonák névsorát, amit hálásan köszönök.

A kézirat kötetté történő átlényegülése Garai-Édler Eszter (ő jegyzi a Summaryt is), Radics Melinda, Szódy Macó és Szabadi Vera érdeme. A borítóttervet pedig Molnár Icsu István készítette.

Budapest, 2016. május

A KÖTET LEGFŐBB SZEREPLŐI

Buri István

Fucsku Béla

Hanyec András

Horváth István („Színes”)

Konyoresik György („Csöpi”)

Kőrösi Sándor

Major Ernő

Mártz József

Somogyi Tibor

Sorn Károly („Cigány”)

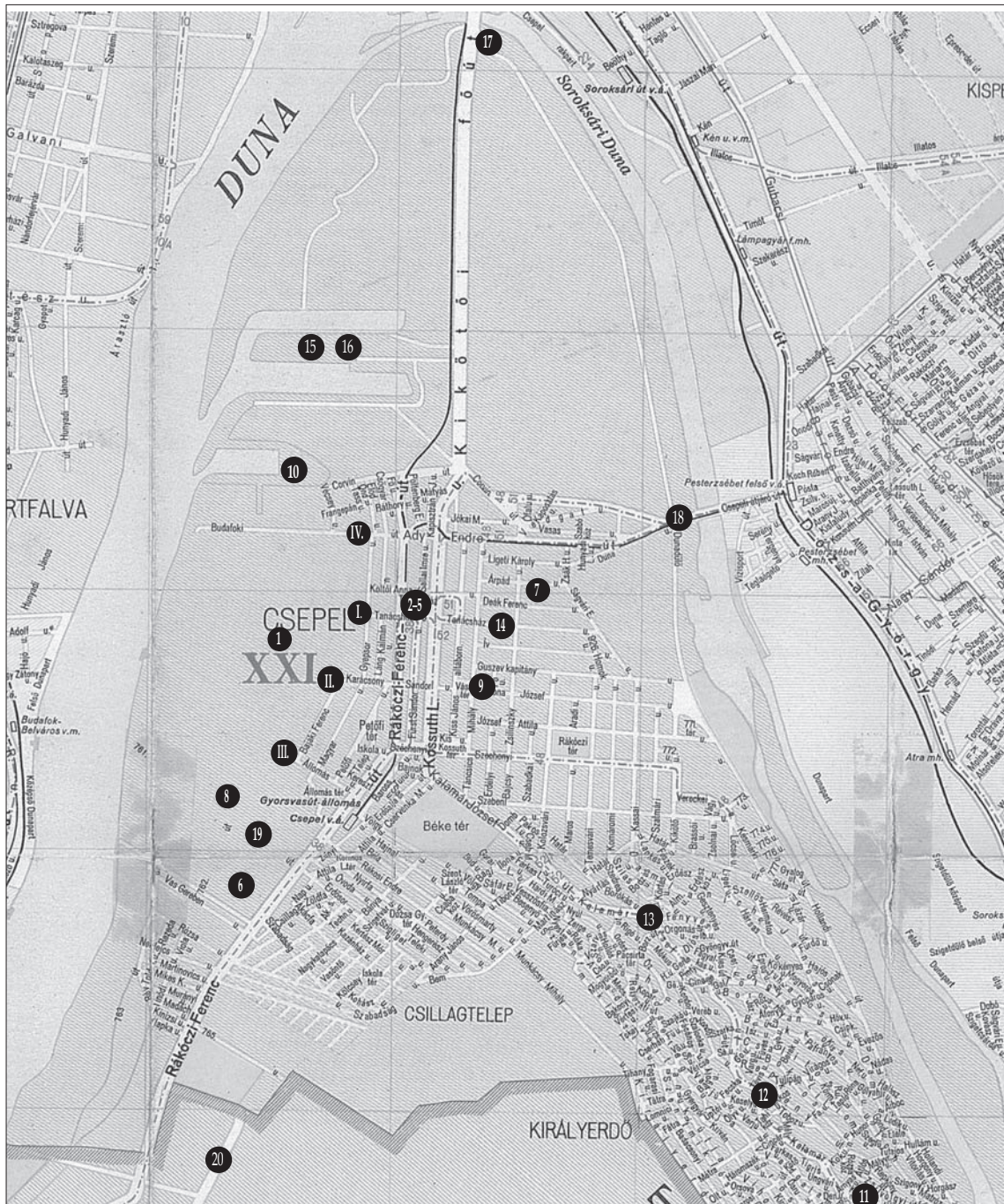

Szente Károly id.

Tóth Géza

CSEPEL TÉRKÉPE

- 1 – A Csepel Művek, I-IV. kapu; 2 – A kerületi rendőrkapitányság (nemzetőrség), Szent Imre tér 23.; 3 – A kerületi katonai kiegészítő parancsnokság (kieg), Szent Imre tér 13.; 4 – A kerületi párház, Szent Imre tér 12.; 5 – A kerületi tanácsház (Nemzeti Bizottság), Szent Imre tér 10.; 6 – A csepeli lőtér; 7 – A Csepeli Papírgyár; 8 – A Csepeli Posztógyár; 9 – A kerületi tűzoltóság, Táncsics Mihály u. 78.; 10 – A Shell Olajtelep (ÁFORT Vállalat, Csepeli Kőolajipari Vállalat); 11 – Az Eötvös József Általános Iskola, Szent István út 232.; 12 – Szent István út 170. Általános Iskola (Bükkös utcai iskola); 13 – A Czípriközért (Kalamár József meggyilkolásának helyszíne); 14 – Tanácsház utca 17. Bordás András meggyilkolásának helyszíne; 15–16 – A Szabadkikötő (Vámmentes kikötő); 17 – A Kvassay zsilip előtt felrobbantott útszakasz; 18 – A Gubacsi hídfő előtt felrobbantott útszakasz; 19 – A HÉV-végállomás, ahonnan katyusával a tőkli szovjet repülőteret vették célba; 20 – A szabadságharcosok által leírt szovjet repülőgép. *Forrás:* Budapest térképe. Kartográfiai Vállalat, Budapest, 1958.

